

Lars Johannsen og Karin Hilmer Pedersen

Den nødvendige europæisering – små post-kommunistiske landes svar på globaliseringen

Små staters muligheder for at agere på den internationale scene er væsentlig anderledes end globale eller regionale stormagters, og ofte vil de søge at tilpasse sig ydre pres ved at indgå i større økonomiske samt udenrigs- og forsvarspolitiske fællesskaber. Efter Sovjetunionens sammenbrud orienterede de baltiske samt central- og østeuropæiske lande sig således og af historiske og kulturelle grunde meget tidligt mod Europa og EU. Selv om alle lande kan beskrives som succeshistorier, er der væsentlige forskelle. En komparativ analyse af fire udvalgte lande viser, at disse forskelle kan skyldes, hvordan regeringerne har kunnet håndtere nationsopbygningsspørgsmålet, og dermed hvorvidt de har kunnet fastholde europæisering som national strategi.

Sovjetunionens sammenbrud betød ikke kun en politisk frigørelse af de baltiske lande samt Central- og Østeuropa, men også, at landenes økonomier blev udsat for kraftig konkurrence fra en global verdensøkonomi. Åbningen af landenes økonomier samtidig med liberaliseringen af priser betød en øjeblikkelig forringelse af befolkningens levestandard, der kun blev værre, idet omstillingen af produktionsforholdene fra statseje til privat medførte virksomhedslukninger og arbejdsløshed. Tilpasningen til verdensmarkedet førte i mange af de tidligere kommunistiske lande til en orientering mod Europa og ikke mindst EU, hvilket kan forklares både med henvisning til et historisk og kulturelt fællesskab og som udtryk for en "småstats"-logik, der argumenterer for, at medlemskab af frihandelszoner reducerer den økonomiske usikkerhed ved at udvide hjemmemarkedet og forbedre handelsbetingelserne (Armstrong og Read, 1998: 574).

For de baltiske lande og Central- og Østeuropa har landenes reaktion på globaliseringsudfordringerne således været lig europæisering, der for otte landes vedkommende blev fuldført med medlemskabet af EU i 2004. I den henseende kan alle de nye EU-medlemslandes håndtering af globaliseringspresset betragtes som succeshistorier. Der er imidlertid forskelle på, hvordan landene har opnået denne succes. Den tese, der skal følges her, er, at vejen til succes har været befordret, henholdsvis hæmmet af landenes evne til at fastholde en politisk reformkurs og acceptere europæiseringen som det eneste og nødvendige svar på globaliseringens økonomiske udfordringer. Denne tese vil blive udfordret i en komparativ undersøgelse af fire lande; Estland, Letland, Tjekkiet og Slovakiet. Valget af netop disse fire lande og undersøgelsesdesignet vil blive diskuteret i det efterfølgende afsnit. Vi ser herefter nærmere på succeskriteriet, dvs. at vi går bag om et dikotomisk succeskriterium som EU-medlemskab og ser på landenes økonomiske integration i verdensøkonomien. Forklaringen på succesforskellene substantiveres dernæst i en sammenligning af den økonomiske reformproces og i en uddybende undersøgelse af hvert enkelt land. Afslutningsvis vender vi til-

bage til europæiseringen som værende den eneste mulighed, der imidlertid kan forårsage nye politiske spændinger.

2+2 design eller hvorfor Estland, Letland, Tjekkiet og Slovakiet?

Valget af cases er baseret på principperne ved *most similar systems design* (MSSD), hvor man søger at neutralisere effekten af en række variable, samtidig med at man understreger betydningen af andre (Landman, 2000; Mahoney, 2004; Lijphart, 1971, 1975). Inden for dette design identificerer man en række ensartede uafhængige variable, der dermed elimineres som mulige årsager til en given forskellig udvikling. Eksempelvis indførte de valgte cases alle parlamentarisk demokrati som politisk styreform (jf. tabel 1). Parlamentarisk demokrati er i andre komparative analyser med et større antal lande (Nørgaard, 2000) fremhævet som en afgørende institutionel forklaring på succes i omstillingen fra planøkonomi og kommunistisk styre. I denne analyse kan betydningen af parlamentarisk demokrati imidlertid elimineres, idet denne variabel netop holdes konstant. Inden for dette design leder man således efter forklaringen ved at iagttage den samme variation i forskelle på typisk én enkelt uafhængig og den afhængige variabel. Designet er trods dets udbredte anvendelse inden for komparativ forskning ikke uproblematisk. Det primære problem ligger i at tage højde for samtlige mulige variable, der kan påvirke udfaldet, men som ikke er ens landene imellem, og som derfor svækker den fremhævede forklarende variabels forklaringskraft. Løsningen på problemet er ikke simpel, men peger på nødvendigheden af at etablere en teoretisk sandsynliggørelse af, at det, der fremhæves som forklarende variabel, også kan være det. Det vender vi tilbage til efter en diskussion af de uafhængige variable.

Den anden vanskelighed i et MSSD-design ligger i behovet for en generalisering af de uafhængige variable – et behov, som vokser med antallet og forskelligheden af cases, jf. diskussionen om transitologi, områdestudier og komparativ metode mellem Bunce, Schmitter og Karl (Bunce, 1995a, 1995b; Schmitter, 1994; Karl og Schmitter, 1995). Generaliseringsproblemet indebærer både en accept af metodens begrænsninger og mulighederne i en reduktion af antallet af cases. Metodens begrænsninger indebærer en accept af forskellen mellem *similar* og *same*. Det vil sige, at selv om landene er *similar* på en række parametre, er de ikke nødvendigvis *ens* eller *same*. Ser man for eksempel alene på de otte nye østeuropæiske EU-medlemslande som et udsnit af postkommunistiske lande, er der forskel på, hvordan landene politisk og økonomisk var integreret i Sovjetunionen. Det vil sige, at selv om landene er *similar* i forhold til en kommunistisk, politisk og økonomisk arv, er de ikke dermed *same* i forhold til, hvordan den arvefølgende vil påvirke landenes politiske valg og økonomiske muligheder. Accepten af begrænsningerne er samtidig en udfordring til at minimere sammenlignelighedsproblemet i størst muligt omfang gennem et bevidst landevalg og en reduktion af antal cases. Uanset dette kan sammenlignelighedsproblemet formentlig aldrig elimineres helt. Hvis man eksempelvis går et skridt videre i diskussionen om sammenligneligheden af selv lande med ens integration i den sovjetiske planøkonomi, viser det sig hurtigt, at der også her er forskelle. For selv om Est-

land og Letland oplevede den samme integration i den sovjetiske planøkonomi, så stod Letland efter sammenbruddet med en betydelig større koncentration af stor og tung industri, de sovjetiske dinosaurer, som skulle vise sig at være meget vanskelige at omstille til en konkurrencedygtig markedsøkonomi. Et økonomisk parameter, der kan have haft betydning for landets økonomiske muligheder for succes i reformperioden.

Metodens begrænsning er imidlertid også dens styrke, idet en reduktion af antallet af cases åbner op for den mulighed at følge kausale processer over tid, uddybe og undersøge kombinationer (Mahoney, 2004). Vi har i etablering af et design søgt at tage højde for såvel lighed som forskelle og dermed netop styrke den forklarende variabels forklaringskraft. Det har givet os et 2+2 design omfattende to centraleuropæiske lande, Tjekkiet og Slovakiet, og to tidligere sovjetrepublikker, Estland og Letland (tabel 1). Dernæst giver begrænsningen til fire lande os mulighed for at se på landenes reformproces over tid, i forskellige kombinationer og i relation til nationale politiske og økonomiske forhold.

De fire lande er valgt på grundlag af en række sammenlignelige baggrundsvariable. For det første er de alle fire økonomisk og befolkningsmæssigt små lande, hvorved alle ifølge små-statslogikken burde have en objektiv fordel i at søge medlemskab af større økonomiske sammenhænge. For det andet har alle indført en parlamentarisk demokratisk styreform umiddelbart efter sovjetstyrets sammenbrud. Og endelig som det tredje har alle fire lande stået over for den udfordring, at de samtidig med omstillingsprocessen til demokrati og markedsøkonomi skulle reetablere sig som selvstændige stater: en tredobbelt omstilling (Offe og Adler, 1991). På den ene side Estland og Letland, der med deres kamp for selvstændighed stærkt bidrog til Sovjetunionens endelige sammenbrud i 1991, og på den anden side Tjekkiet og Slovakiet, der opløste den tjekkoslovakiske føderation kort efter fløjlsrevolutionen i en såkaldt fløjlsskismisse.

Dernæst er de fire valgte lande som udgangspunkt *similar* i forhold til den sovjetiske politiske og økonomiske arv, dvs. som kommunistiske politiske og planøkonomiske systemer. Men jf. ovenstående diskussion om *similar* og *same* har vi valgt de fire lande således, at de parvis er *same*. Tjekkiet og Slovakiet (Tjekkoslovakiet) var således i modsætning til Estland og Letland ikke en integreret del af Sovjetunionen.

Den sidste parameter, der har haft betydning for landevalg, er tilstedeværelsen af nationale mindretal. Litauen, som har mange lighedspunkter med Estland og Letland på de nævnte parametre, har i modsætning til disse lande været forskånet for at skulle håndtere et stort russisk mindretal. Inden for vores landevalg er de nationale mindretals betydning størst i Estland, Letland og Slovakiet. En betydelig indvandring i sovjetperioden af russisktalende med store statsborger-skabs- og integrationsproblemer efter systemsammenbruddet har vanskeliggjort Estland og Letlands nationsopbyggelsesproces. I Slovakiet har især den ungarske minoritet spillet en rolle. Slovakkerne har haft brug for en os/dem-distinktion i identitetsskabelsen, hvilket blev styrket af en frygt for ungarsk irredentisme ledet af konservative og nationale partier fra Budapest. Der kan argumenteres for, at Tjekkiet på denne parameter adskiller sig fra de øvrige tre lande, idet

landet befolkningsmæssigt er relativt homogent. Det har dog ikke forhindret nationalitetsspørgsmålets opdukken i Tjekkiet. EU's krav om, at de nye medlemslande skulle efterleve EU-standarder for nationale minoritetsrettigheder, har haft den – formentlig utilsigtede – effekt, at det moravske mindretal i Tjekkiet har krævet formel status som "minoritetsgruppe" samt regional autonomi, ligesom Tjekkiet romauer har krævet anerkendelse som "nation" (Tesser, 2003: 521). Nationsopbyggelsesproblemer tilføjer således endnu en omstillingsproces, idet det liberale demokrati må bygge på et politisk fællesskab snarere end den etnokulturelle mobilisering og polarisering (Kuzio, 2001).

I disse firedobbelte omstillinger har sammenhængen mellem statsopbygning og tilstedeværelse af nationale mindretal ifølge Roger Brubaker (1996) været et centralt element i revitaliseringen af nationalismen i Europa. Problemet kan ses som en kombination af tre sammenhængende forhold. For det første har man reetableret stater i overensstemmelse med den westphalske statsopfattelse, dvs. som båret af en nation. Nationsdefinitionen har åbnet for en utilfredshed blandt den "titulære" elite og befolkning over, at staten ikke tilgodeser dem i tilstrækkeligt omfang. Denne utilfredshed giver for det andet grobund for populisme og en statspolitik, der netop kulturelt og uddannelsesmæssigt forfordeler denne befolkningsgruppe i forhold til minoriteterne. Endelig indebærer denne forfordeling for det tredje utilfredshed blandt minoritetsgrupperne.

Dette spændingsfelt mellem statsopbygning og minoritetspolitik accentuerer årsagssammenhængen i vores design. For selv om alle fire valgte cases parvis er *similar* i forhold til den sovjetiske politiske og økonomiske arv samt i forhold til, at de skulle etableres som selvstændige stater, fik håndteringen af de nationale mindretal forskellig politisk betydning for evnen til at fastholde den europæiske kurs som strategi over for den globale udfordring.

Den tese, vi har opstillet, er, at årsagen til en succesfuld integration i den internationale økonomi kan findes i forskellig politisk kapacitet til at fastholde en europæiseringsstrategi. Tesen underbygges i to argumenter.

For det første har en række teoretikere peget på, at en hastig konsekvent liberalisering af de økonomiske institutioner, det såkaldte Big Bang, på kort sigt ville medføre et tab af velfærd, men også hurtigere ville føre til økonomisk vækst, end hvis man forsøgte med en mere gradvis og langtrukken reformproces (Przeworski, 1991; Williamson, 1993). Big Bang-strategien ville således føre til en stejl J-kurve, hvor reformerne nok ville gøre ondt, men til gengæld ville smerten hurtigt gå over. Forventningen var, at den gradvise reformproces i modsætning hertil ikke umiddelbart ville generere så stort økonomisk fald, men til gengæld ville J'ets bundkurve blive forlænget, og den økonomiske nedtur dermed totalt set blive større.

For det andet er det fremhævet, at irreversibilitet i forhold til reformprocessen og skiftende regerings troværdige binding til at forsætte denne er væsentlig for investorers og virksomheders tillid (Frye, 2002: 315). Uden en troværdig binding eksempelvis som følge af, at antireformkræfter kan komme til magten, stiger usikkerheden, og dermed falder investeringslysten. Desuden fremmer en konsensus mellem de regeringsduelige eliter om europæisering som et selvstændigt,

Tabel 1. MSSD-design for Tjekkiet, Slovakiet, Estland og Letland

	Tjekkiet	Slovakiet	Estland	Letland
Små økonomier	Ca. 1 pct. af EU's BNP	Mindre end 1 pct. af EU's BNP	Mindre end 1 pct. af EU's BNP	Mindre end 1 pct. af EU's BNP
Befolkning (2003)*	10,2 mio.	5,4 mio.	1,4 mio.	2,3 mio.
BNP/indbygger 2004, *	15.880	11.970	11.020	9.530
Politisk styreform	Parlamentarisk demokrati	Parlamentarisk demokrati	Parlamentarisk demokrati	Parlamentarisk demokrati
Den kommunistiske, politiske og økonomiske arv	1948: Kup foranlediget af det nationale kommunistparti. Integreres i Østblok-økonomi (COMECON) 1968: Foråret i Prag knuses med væbnet magt fra andre kommunistiske lande		1940: Sovjetisk anneksion og besættelse. 1945-: Modstandskamp fortsætter, tvangskollektivisering, deportationer, indvandring og integration i sovjetisk planøkonomi	
Reetablering som selvstændige stater	1993 Tjekkoslavakiets "fløjlskismisse"		1990 (reelt 1991) Sovjetunionens sammenbrud	
Nationale mindretal (pct.)	Moraverer: 3,7 Slovakker: 1,9 Andre, herunder Roma: 4	Ungarer: 9,7 Roma: 1,7 Andre: 2,8	Russophone: 29,7 Andre: 2,3	Russophone: 37,5 Andre: 4,3
Fastholdelse af europæiseringskurs	Ja	Nej To perioder: 1993-1998 1999-2004	Ja, og udstrakt konsensus blandt elite	Ja, men vanskeligheder ved at fastholde politisk handlekraft
Succesgrad	Høj	Indhentelse	Høj	Lavere

Kilder: * Eurostat og OECD-tal gengivet fra Hix (2005).

positivt og nødvendigt mål denne troværdighed. Forventning om den indledende økonomiske nedtur var samtidig et argument for hastigheden af reformer. Hvis reformerne blot kunne gennemføres hurtigt nok, ville vælgerne – for hvem det måtte gøre ondt på – ikke nå at sætte en ændring af den politiske kurs på dagsordenen gennem de nye demokratiske institutioner. De økonomiske reformer ville dermed blive irreversible (Balcerowicz, 1994). En sådan top-down styret reformproces fjerner imidlertid betydelige politikområder fra den politiske debat og kan dermed få et antidemokratisk underlag (Gabel, 2000).

Forventningerne til, at en Big Bang-reformproces vil resultere i stærk økonomisk vækst, har i Østeuropa vist sig stort set at holde stik, også selv om J-kurven blev både dybere og længere end forventet (Fidrmuc, 2003). I forlængelse heraf peger forskning på, at valget af reformmodel især afhang af udfaldet af det første frie valg (Fish, 1998), hvor antikommunister, når de kom til magten, igangsatte hurtige reformer. I tilgift hertil peger Crawford og Lijphart (1995: 196) på, at et internationalt pres, der bakker op om de nationale liberaliseringsentrepren-

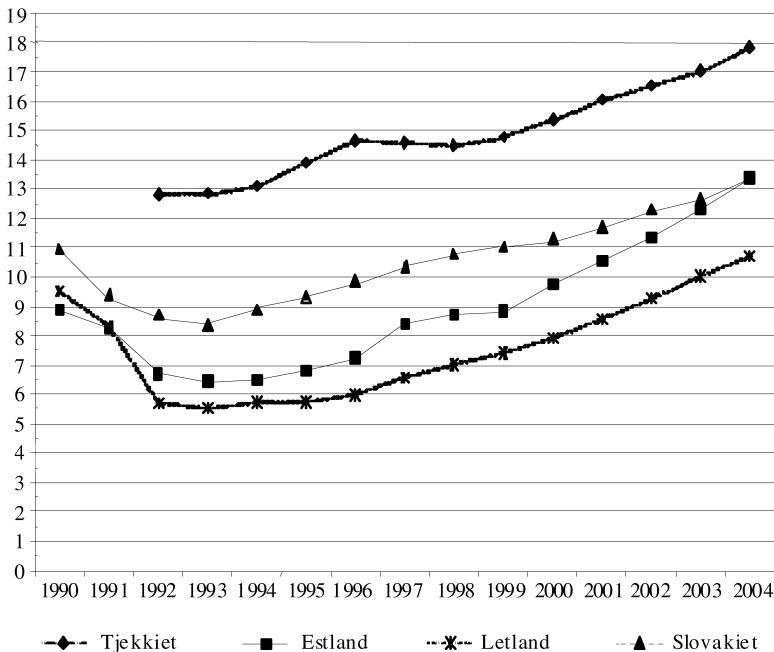
ører i den politiske proces, også er af betydning for fastholdelsen af økonomiske reformer. I forhold til vores fire lande udgør EU imidlertid en konstant faktor, der har stillet de samme betingelser for optagelse. Forklaringen på forskel i succes må derfor findes internt i hvert land. Og selv om betydning af initiale valg ikke hverken kan eller bør afvises, kan det ikke forklare, hvorfor reformpauser indledes, eller reformændringer sættes på dagsordenen. Før vi går ind i de interne forklaringer, vil vi imidlertid se nærmere på den afhængige variabel, dvs. hvordan reformprocessen faktisk er forløbet, og hvilke forskelle og ligheder der er mellem de fire lande.

Succes i forskellige tempi

Medlemskab af EU som et succeskriterium for de fire landes strategi for at udvide hjemmemarkedet og forbedre handelsbetingelserne kan betragtes som et langsigtet udenrigsøkonomisk mål, idet optagelsen i EU indeholder en række forskellige parametre, der ikke alle er knyttet til økonomien. Landenes succes i tilpasningen til et frit og globalt marked kan mere nuanceret illustreres ved at se på, hvordan en række økonomiske indikatorer har udviklet sig i perioden efter systemskiftet frem til EU-medlemskabets ikrafttræden i 2004. Den første indikator på, hvordan landene økonomisk har klaret sig, er udviklingen i BNP (figur 1).

Figur 1 viser her, at alle landene efter de første års fald i BNP har oplevet en støt vækst. Den økonomiske vækst trådte dog ind senere i Estland og Letland

Figur 1. BNP per capita, PPP (2000 international \$ i tusind)

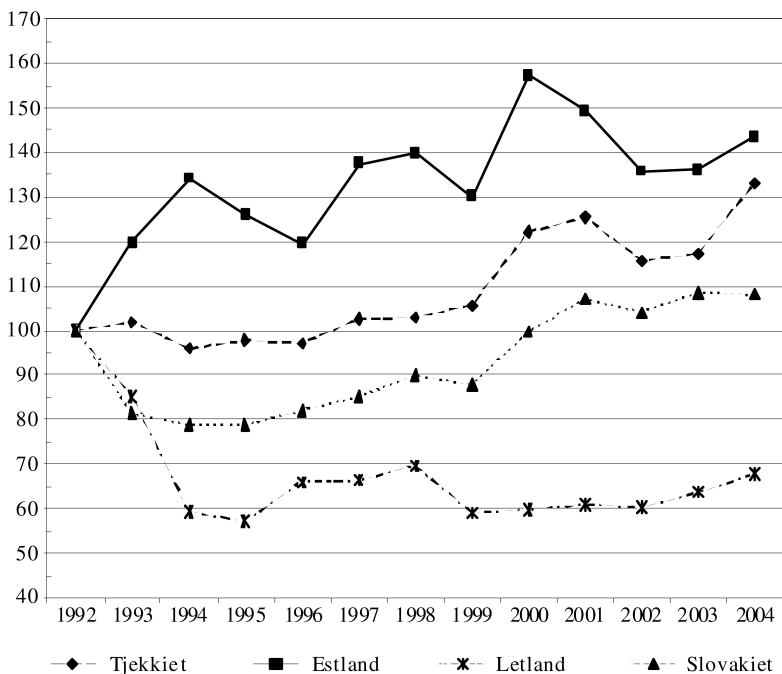
Kilde: World Development Indicators database.

end i Tjekkiet og Slovakiet, hvilket understreger de noget større udfordringer, disse lande stod over for som tidligere Sovjetrepublikker. Estland distancerede imidlertid hurtigt Letland og havde i 2004 næsten indhentet Slovakiet. Siden det økonomiske lavpunkt i 1993 havde Letland i 2004 næsten fordoblet BNP, men er forblevet det fattigste af de fire lande. Tjekkiet er i sammenligning med de øvrige lande det absolut rigeste.

I forlængelse af den absolutte vækst viser figur 2 den indekserede udvikling i international handel i forhold til BNP i perioden 1992-2004. Figuren giver dermed et godt billede på integrationen i verdensøkonomien, ligesom den mere tydeligt end figur 1 illustrerer forskelle i landenes økonomiske omstilling.

For Tjekkiet, Letland og Slovakiets vedkommende ses den økonomiske krise i kølvandet på omstillingen. Således falder handlen endnu kraftigere end BNP

Figur 2. International handel (pct. af BNP). Indeks. 1992=100

Kilde: World Development Indicators database.

for Letland og Slovakiets vedkommende fra 1992 og en række år frem, mens den tjekkiske udvikling står i stampe frem til omkring 1999, dvs. at ændring i BNP og handel stort set følges ad. Derimod vokser handlens betydning for Estland fra starten, og i 2004 er handlen samlet set vokset med 40 pct. mere end BNP. Tilsvarende udgør handel en mindre del af den lettiske økonomi i 2004. Generel økonomisk vækst i perioden (figur 1) skyldes således lige så meget (i højere grad) hjemmeproduktion og forbrug end udenrigshandel.

Udviklingen i og størrelsen af de udenlandske investeringer indikerer ligeledes, hvor åbne og attraktive økonomierne er og kan dermed tages som en indikator på landenes økonomiske integration i verdensøkonomien. Tabel 2 viser størrelsen af udenlandske investeringer (Foreign Direct Investments, FDI) i landene i forhold til BNP i perioden 1992 til 2004 samt de akkumulerede udenlandske investeringer og de investeringer, som hvert af landene har foretaget i udlandet. Både Estland og Tjekkiet har haft betydelig større succes med at tiltrække udenlandske investeringer over hele perioden end Slovakiet og Letland. Tabellen viser imidlertid også, at de udenlandske investeringer i Slovakiet er øget betydeligt

Tabel 2. Indkommende FDI (1992-2004) og akkumuleret FDI (2000)

		Tjekkiet	Slovakiet	Estland	Letland
FDI, net inflow (pct. af BNP)	1992	0	0	2,1	0,6
	1993	1,9	1,5	4,2	1,0
	1994	2,1	1,7	5,4	4,2
	1995	4,6	1,2	4,6	3,4
	1996	2,3	1,7	3,2	6,8
	1997	2,3	0,8	5,4	8,5
	1998	6,1	2,5	10,5	5,4
	1999	10,7	1,7	5,5	4,8
	2000	9,0	9,5	7,1	5,3
	2001	9,3	7,6	9,1	1,6
	2002	11,5	16,9	4	2,8
	2003	2,2	2,0	10,0	2,6
2004	4,2	2,7	9,3	5,1	
Akkumuleret FDI (pct. af BNP, 2000)	Inward	42,6	25,6	53,2	29,5
	Outward	1,5	2,0	5,2	3,4

Kilde: World Development Indicators database; UNCTAD WID Country profile: Czech Republic; UNCTAD WID Country profile: Slovak Republic; UNCTAD WID Country profile: Estonia ; UNCTAD WID Country profile: Latvia (alle World Investment Directory online, www.unctad.org).

ved årtusindskiftet. Dermed bidrager tabel 2 til tegningen af et billede, hvor Slovakiet har haft betydelige vanskeligheder med at tiltrække udenlandske investeringer op gennem 1990'erne, men at det har ændret sig efter regeringsskiftet i 1998 og en mere positiv vurdering af EU i forhold til muligt medlemskab. For Letlands vedkommende ses ikke en lignende klar positiv ændring i den udenlandske investeringslyst. Tabel 2 viser desuden de fire landes position i den europæi-

ske økonomi, idet landene modtager betydeligt større investeringer udefra, end egne virksomheder og borgere foretager i udlandet.

Globalisering er europæisering for de små nye EU-medlemslande. Den relativt store tilgang af udenlandsk kapital stammer primært fra EU-landene med den historisk og geografisk betingede forskel, at de to baltiske lande mere er orienteret mod de skandinaviske lande, mens udenlandske investeringer i Tjekkiet og Slovakiet primært kommer fra Østrig og Tyskland (UNCTAD, diverse lande, 2004). I lighed med mønstret for udenlandske investeringer er også handelsrelationer orienteret mod andre EU-medlemslande med over 50 pct. af al handel gående til EU-lande (EU-Kommissionen, 2004).

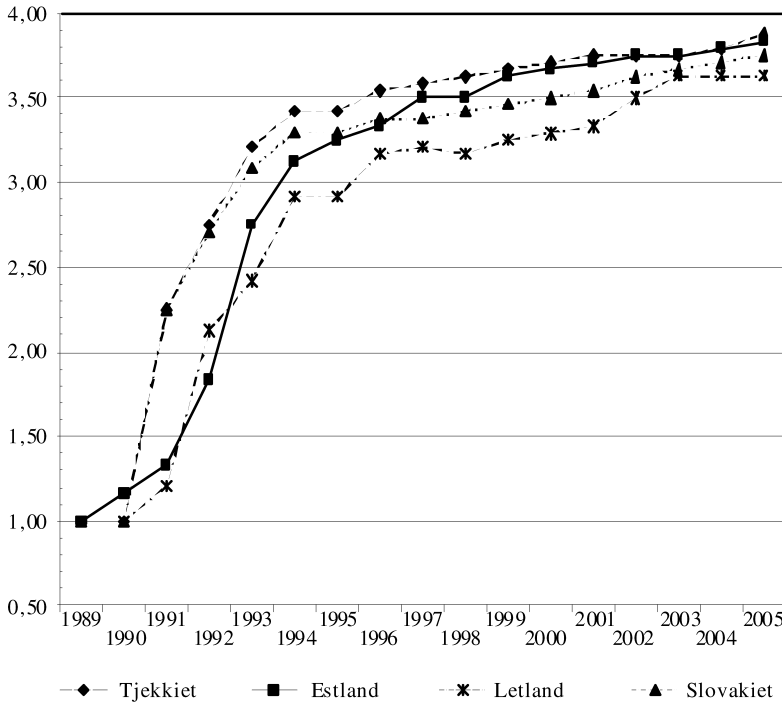
Generelt er de fire lande eksempler på en succesfuld overgang til markedsøkonomi, og de klarer det globale konkurrencepres ganske pænt, når man ser på indikatorer som vækst, udenrigshandel og udenlandske investeringer. Der er dog stor forskel mellem de to landegrupper, hvis man ser på handelsunderskuddet, hvor Tjekkiet og Slovakiet klarer sig med et handelsunderskud i 2004 på lige under 3 pct. af BNP, mens Estland og Letland har handelsunderskud på omkring de 20 pct. af BNP (Cameron, 2004). Denne forskel kan formentlig relateres til forskelle i de to landegrupperes integration i den sovjetiske planøkonomi. Landene klarer sig heller ikke så godt, hvis man ser på arbejdsløshedsprocenterne. Tjekkiet lå i 2004 lavest med en arbejdsløshed på 8,2 pct., efterfulgt af Estland på 9,7 pct., Letland med 10,3 pct. og Slovakiet i top med 16,5 pct. (Cameron, 2004). Samlet set kan den generelle succes således differentieres mellem Tjekkiet og Estland som de mest succesfulde, Slovakiet som mindre succesfuld og Letland som det svageste.

Fastholdelse af liberaliseringskursen

I udgangspunktet har vi forventet, at en hurtig og fastholdt reformkurs bidrager til at forklare forskellen i succeskriterierne og dernæst, at fastholdelsen af kursen afhæng af viljen og evnen til at fastholde denne kurs. Figur 3 giver et billede på fastholdelsen af den økonomiske reformkurs. Figuren viser et simpelt gennemsnit af reformprocessen på otte centrale områder, foretaget af den Europæiske Bank for Omstrukturering og Udvikling (EBRD). Skalaen går fra 1 til 4+, hvor 1 udtrykker planøkonomi og 4+ en fuldt fungerende markedsøkonomi. Figur 3 viser generelt, at alle fire lande har foretaget en Big Bang-strategi med massive reformer i starten af 1990'erne. Figur 3 viser imidlertid også delingen i to par. Efter deling af Tjekkioslovakiet falder tempoet i Slovakiet for næsten at gå i stå i årene 1994-1998. Allerede i 1997 har Estland, der har gennemført reformerne på kortest tid, således overhalet Slovakiet. I Letland, hvor der ligesom i de andre lande blev indledt med de hurtige "lette" reformer, viser reformudviklingen sig delvist i spring og med en reformpause mellem 1996 og 1998.

Tilsvarende undersøgelser af udviklingen i den økonomiske frihed (eksempelvis fra Fraser Institute, se Gwartney og Lawson, 2005) viser det samme billede. Estland og Tjekkiet har konsistent fastholdt et hurtigt reformtempo, mens Letland og Slovakiet har holdt reformpause i midten af 1990'erne for at genoptage reformerne i slutningen af årtiet. Endvidere identificerer Merlevede (2003) lige-

Figur 3. Den økonomiske reformkurs. Gennemsnit af EBRD-indikatorer. 1989-2005

Kilde: Egne beregninger på grundlag af EBRD (<http://www.ebrd.com/pubs/econo/6520.htm>). Figuren viser et uvægtet gennemsnit for scoren på 1) large scale privatization, 2) small scale privatization, 3) enterprise restructuring, 4) price liberalization, 5) Trade and Forex. System, 6) Competition Policy, 7) Banking reform and interest rate liberalization og 8) Securities markets & non-bank financial institutions. Skalaen går fra 1,0 (fuld plan økonomi) til 4+ (fuldt fungerende markedsøkonomi).

frem reformtilbageskridt i Slovakiet i 1997 og i Letland i 1998. Umiddelbart falder genoptagelsen af reformerne sammen med, at landene ikke fik lov til at indlede forhandlinger om medlemskab af EU samtidig med en række andre lande i 1998. Denne forskelsbehandling kan ses som udtryk for et forøget pres fra EU, idet det styrkede troværdigheden af, at medlemskab kun kunne ske under forudsætning af reformer og fuld optagelse af EU's *acquis* (Schimmelfennig og Sedelmeier, 2005). Presset udefra kan måske nok bidrage til at forklare, hvorfor tempoet blev sat op, men ikke hvorfor pauserne blev holdt. Den tese, vi har opstillet her, er, at årsagen hertil kan findes i evnen og viljen til at fastholde en europæiseringsstrategi.

Europæiseringsstrategi og statskapacitet

Regeringers og staters kapacitet til at formulere og fastholde politiske strategier samt implementere reformer ("governance") kan udtrykkes ved hjælp af Verdensbankens målinger, der består af seks forskellige indikatorer (Kaufmann et al., 2005). De seks indikatorer omfatter blandt andet kvaliteten af de vedtagne regler (reguleringsevnen), retsstaten (*rule of law*) og kontrol med korrupsionen. Det interaktive datamodul (Verdensbanken, 2006) viser, at de fire lande generelt i perioden 1995-2004 har haft en højere grad af statskapacitet end gennemsnittet for regionen. Hvor vi havde forventet, at landene som udgangspunkt ville dele sig som følge af vanskelighederne for de to tidligere sovjetrepublikker, viser det sig, at Estland i 2004 scorer højest på alle indikatorerne. Letland viser sig, på trods af bemærkelsesværdige resultater, at ligge i bund lige netop overhalet af Slovakiet og med Tjekkiet som det land, der bedst kan måle sig med Estland gennem perioden. For Tjekiets og Slovakiets vedkommende tegner der sig en interessant forskel. Hvor Tjekiets relative position nok er blevet konsolideret og især presset af fremgangen i de øvrige lande i de senere år, viser den slovakiske udvikling tydeligt problemerne frem mod slutningen af 1990'erne, hvorefter positionen forbedres sådan, at Slovakiet i 2004 scorer bedre end Tjekkiet på tre af indikatorerne. Evne til at vedtage reformer varierer således sammen med succeskriterierne, hvilket peger på, at forklaring på reformpauserne ikke kan findes i den generelle statskapacitet, men skal søges i den interne politiske kontekst.

Europæiseringsstrategi, stats- og nationsopbygning

Da det sovjetiske system brød sammen, var der kun en begrænset viden om, hvordan en omstilling kunne foretages, og hvilke omkostninger det ville medføre (Nørgaard og Johannsen, 1999: 107). Alle lande oplevede en periode for ekstraordinær politik (Balcerowicz, 1994), hvor regeringerne havde næsten frie hænder til at gennemføre reformer, uagtet at det gjorde ondt. Normale kanaler for politisk indflydelse – partier, organisationer og parlamentet – var endnu svagt udviklede, og samtidig var offerviljen stor. Som figur 3 viser, var der fart på reformerne i de første år, men herefter skiltes vandene.

Tjekkiet og Slovakiet

Den sovjetiske militære nedkæmpelse af "Prag-foråret" i 1968 havde resulteret i et ortodokst kommunistisk regime i Tjekkoslovakiet. I modsætning til især Ungarn, der i 1980'erne havde eksperimenteret med privat ejendomsret til mindre virksomheder og i servicesektoren, havde Tjekkoslovakiet ikke foretaget nogen former for liberalisering af det økonomiske system. Systemskiftet skete efter massive demonstrationer i Prag og Bratislava i 1989, der resulterede i, at medstifteren af *Charter 77*, Václav Havel, blev udnævnt til præsident, og der blev udskrevet det første frie valg i foråret 1990.

Den udbredte opfattelse blandt den tjekiske opposition var, at Tjekkoslovakiets indlemmelse i østblokken i 1948 byggede på en historisk uretfærdighed, der havde forskudt grænsen mellem vestlig og byzantinsk kultur flere hundrede kilometer mod vest (Mason, 1992: 39-40). "Return to Europe" blev derfor sloganet

for den tjekkoslovakiske europæiseringspolitik, hvilket indebar tidligere kontakter til internationale organisationer, herunder optagelse i OECD og ansøgning om medlemskab af NATO og EU. Samtidig blev neoliberal-økonomiske reformer tidligt initieret af den tjekkiske økonom, Václav Klaus.

Selv om den tjekkiske og slovakiske del af Tjekkoslovakiet fulgte samme reformkurs, var de negative konsekvenser af reformprocessen mildere i den tjekkiske del, fordi landet som helhed var mere velstående (jf. figur 1). Vladimír Mečiar, der ledede den slovakiske reformbevægelse, appellerede derfor for, at man skulle gå langt mere gradvist frem med de økonomiske reformer. Da Mečiar efterfølgende rejste spørgsmålet i det tjekkoslovakiske parlament om en ændring af føderationsopbygningen, der ville give Slovakiet større selvstændighed, var Klaus' reaktion, at han ikke ville indgå et løsere samarbejde, der kunne føre til forskellig økonomisk reformhastighed, hvor Slovakiet blot ville høste fordelene ved at ligge i ly af en blomstrende tjekkisk økonomi. Løsningen blev derfor en deling af føderationen i to stater. Denne løsning betød samtidig, at landene delte sig på reformpolitikken og europæiseringsstrategien. Mens Tjekkiet fortsatte en europæiseringsstrategi, hvor EU stod som "the only option" (Mudde, 2004), kom Slovakiet til at føre en "zigzag"-kurs (Pridham, 2002b: 209).

I tilgift til de politiske og økonomiske reformer indebar opløsningen af Tjekkoslovakiet også, at landene stod over for en statsdannelsesopgave. I Tjekkiet blev man hurtigt enig om en statsform, der byggede på et borgerskabsprincip. Dvs. at alle indbyggere i Tjekkiet automatisk fik statsborgerskabsrettigheder, hvilket symboliserede det politiske fællesskab. I Slovakiet valgte man derimod at gøre statsdannelsen til et nationalitetsprojekt, dvs. at den slovakiske stat skulle tilhøre det slovakiske folk, hvilket understregede en etnokulturel skillelinje. Umiddelbart kan denne forskel i statsdannelsesprincipperne begrundes i, at der var et betydeligt ungarsk mindretal i Slovakiet, mens det samme ikke var tilfældet i Tjekkiet. En tjekkisk bekymring for opblusning af en tjekkisk-bøhmisk rivalisering var imidlertid medvirkende årsag til, at man med borgerskabspolitikken søgte at fjerne nationalitetsspørgsmålet fra den politiske debat (Tesser, 2003). Selv om Klaus fandt, at Tjekkiet hørte naturligt hjemme inden for EU, har han understreget, at EU grundlæggende er baseret på medlemslandenes suverænitet, og at Bruxelles havde en del at lære af Tjekkiet. Udenrigsministeren, Jan Zieleniec, uddybede dette, idet han advarede EU mod at udvikle et uigennemsigtigt bureaukrati af sovjet-kommunistisk karakter (Fawn, 2004: 31-32). Dette har dog ikke ændret konsensus om EU-medlemskab, som den eneste og nødvendige udenrigspolitiske strategi.

I modsætning til Tjekkiet har nationalitetsspørgsmålet været en afgørende faktor i Slovakiet. Det første slovakiske valg i 1992 bragte således Vladimír Mečiar til magten på grund af en stærk populistisk og nationalistisk retorik, der blev styrket ved, at den konservative ungarske elite og regering satte ungarsk territorialkrav på den politiske dagsorden (Tesser, 2003: 509, 512). Desuden indebar regeringskoalitionen med det nationalistiske parti, at de interne politiske omkostninger ved at opfylde internationale standarder for minoritetsrettigheder, som Slovakiet havde indgået som en del af Tjekkoslovakiet, var for høje for

Mečiar's regering (Sadurski, 2004: 379). Den ungarske minoritets rettigheder blev således under Mečiar i høj grad af formel karakter, mens de faktuelle forhold for ungarerne blev vanskeligere blandt andet gennem vedtagelse af sproglove, der reelt fratog det ungarske mindretal deres hidtil praktiserede ret til at anvende eget sprog (Tesser, 2003: 513). Mečiar's politik blev fulgt af stærk kritik fra det internationale samfund herunder EU, der i deres første rapport om Slovakiet fandt, at landet ikke levede op til de politiske kriterier i Københavner-aftalen. Samtidig førte Mečiar en tilnærmelsespolitik til Rusland, hvilket ikke gjorde EU mere venligt stemt (Pridham, 2002b: 210). EU's kritik af Slovakiet og tilbageholdenhed med at tildele dem forhandlingsstatus kan ses som en indirekte årsag til oppositionens valgsejr i 1998 og etableringen af Mikulas Dzurindas regering. Dzurinda førte Slovakiet tilbage til en europæiseringsstrategi, der af den slovakiske opposition blev opfattet som vejen til mulig politisk magt (Vachúdova, 2005: 140), men som også har haft væsentlig betydning for at lukke nationalitetsdebatten. Det har således – for at bevise Slovakiets nye og inklusive politik over for mindretallene – været en bevidst strategi fra Dzurindas side at fastholde det ungarske mindretals parti i regeringskoalitionen trods politiske uoverensstemmelser (Pridham, 2002a: 964).

Estland og Letland

Estland og Letland var fuldt integreret i den sovjetiske økonomi, da de opnåede uafhængighed i august 1991. Nye institutioner skulle opbygges og økonomien stabiliseres. Problemerne syntes uoverstigelige, hvilket for eksempel illustreres af, at seddelpressen stadig befandt sig i Moskva, og inflationen var løbet løbsk.

De to lande havde imidlertid stærke ressourcer at trække på. Der var konsensus om indførelsen af markedsøkonomi: Markedsøkonomi var ikke blot en negation af det sovjetiske system, som så mange havde kæmpet imod, men forventningen var også, at markedsøkonomien ville generere den velstand, som den 50 år lange sovjetiske besættelse havde hindret (Nørgaard og Johannsen, 1999: 107). Her kunne de to lande trække på erfaringer fra ”den gyldne periode”, dvs. selvstændigheden i mellemkrigsperioden, hvor det netop var lykkedes at restrukturere økonomierne og opnå en velstand på niveau med Finland (Hiden og Salmon, 1991). På samme vis udgjorde ønsket om en genforening med Europa en betydelig kulturel og politisk drivkraft. I kampen for selvstændighed stod de europæiske værdier om individets rettigheder over for det sovjetiske kollektiv med dets byzantinske traditioner for autoritære løsninger (Lauristin og Vihalemm, 1997).

Her skiltes vejene så. Estland fortsatte reformtempoet, mens Letland efter 1993 fik reformpauser (jf. figur 3). Paldam (2002:170) forklarer den lettiske *stop-go*-politik med antallet af skiftende regeringer. Letland har haft ti forskellige regeringer og otte forskellige statsministre i perioden mellem maj 1990 og november 2002 (Johannsen og Stålfors, 2005:36), men også Estland har oplevet mange regeringsskift. Mellem april 1990 og april 2003 havde ti regeringer og syv forskellige statsministre fastholdt Estlands reformer (Johannsen og Stålfors, 2005:33). Faktisk er Tjekkiet det eneste tilfælde, hvor radikale reformer blev forfulgt af en stabil regering (Hellman, 1998: 213). Den forklaring på forskellen

i reformprocessen og på Letlands *stop-go*-politik, der skal forfølges her, er, at de indenrigspolitiske forhold gjorde, at nationalitetsspørgsmålet kom til at fylde betydeligt mere i Letland end i Estland, og at dette indebar problemer for reformprocessen.

Både Estland og Letland havde oplevet en massiv indvandring i sovjettiden, og ved folketællingen i 1989 udgjorde esterne og letterne henholdsvis 61,5 og 52,0 pct. af indbyggerne (Nørgaard et al., 1996: 172). Fra start blev det klart, at indvandrerne i Estland ikke fik automatisk statsborgerskab, og dermed kunne esterne hurtigt rekonstruere nationen og opnå legitimeringsfordele eller "tilfredshed i den titulære befolkning" (jf. ovenfor) på et tidspunkt, hvor bunden i J-kurven endnu ikke var nået. I modsætning til Estland, hvor stort set alle ikke-estere var indvandrere og dermed kunne nægtes statsborgerskab som "kolonisateurer", udgjorde indvandrerne kun halvdelen af ikke-letterne i Letland, idet den øvrige russisktalende minoritet var efterkommere af primært etnisk russiske og hviderussiske statsborgere i mellemkrigsperioden, som derfor automatisk fik tildelt statsborgerskab. Dette indebar også tildeling af stemmeret, hvilket blev benyttet til dannelse af "egne" partier, hvorved statsborgerskabsspørgsmålet blev en dominerende konfliktlinje i det lettiske partisystem (Smith-Sivertsen, 2004). Spørgsmålet vedblev således at optage den politiske dagsorden, og så sent som oktober 1998 forsøgte de nationalistiske partier ved en folkeafstemning at tilbagekalde en lov, der efter foranledning af EU skulle forenkle processen med at tildele statsborgerskab (Nørgaard og Johannsen, 1999: 84-85).

Nationsopbyggelsesprocessen i Letland fik også betydning for den uofficielle økonomi og udkrystalliseringen af et venstreorienteret alternativ til den neoliberale optik i reformprocessen. Minoriteterne var overrepræsenteret blandt industriarbejderne og blev hårdt ramt af den økonomiske omstilling. Men i modsætning til Estland havde minoriteten politisk indflydelse i Letland, og selv om reformkursen ikke kunne ændres, var indflydelsen stor nok til at forsinke processen. Det fik samtidig den betydning, at der opstod et lovgivningsmæssigt tomrum, hvor spontane privatiseringer fandt sted, og den uofficielle økonomi blomstrede (Nørgaard og Johannsen, 1999: 150). Den uofficielle økonomis størrelse blev således estimeret til at udgøre 35,3 pct. af BNP i 1995, hvor det tilsvarende estimat var 11,8 pct. for Estland (Åslund et al., 2001). Dermed er angivet endnu et lag af forklaring, idet Havrylyshyn og Odling-Smee (2000) argumenterer for, at interessenterne i den uofficielle økonomi kan have betydelige interesser i at fastholde de økonomiske reformer i et vadested, indtil deres fortjeneste er blevet så stor, at de efterfølgende må antages at have en større interesse i en legal sikring af deres formue.

Hvor den etniske konfliktlinje gav næring (sammenfald) med udviklingen af en økonomisk venstre-højre-dimension i Letland, søgte de estiske partier konsensus om de store mål i økonomisk reform, EU- og NATO-medlemskab. Den nationale bevægelse i Estland blev grundlagt i et netværk, som udsprang fra studerende ved Tartu Universitet (Bennich-Björkman, 2006). Under ledelse af Mart Laar og unge og uprøvede vandt bevægelsen i form af *Pro Patria* partiet (*Rahvuslik Koonderakond Isamaa*) det første frie valg i 1992. Inspireret af

neoliberalismen blev reformerne igangsat og fastholdt, selv om regeringerne skiftede. Denne konsensus om reformstrategien udviklede sig med tiden til, at ”venstreorienteret” blev et skældsord, der endog blev brugt om det *Estiske Center Parti* (Bennich-Björkman, 2005). En liberal markedsøkonomi er blevet en grundtanke i Estland og i den grad, at enkelte liberale medlemmer af det estiske parlament stillede spørgsmål ved Estlands medlemskab af EU, fordi det ville betyde, at Estland igen, som en del af toldunionen, skulle indføre toldbarrierer over for tredjelande.

Eliten, nationsopbyggelsen og det europæiske projekt

Reformpauserne i Letland og Slovakiet er således begrundet i, at det politiske projekt og den politiske dagsorden kom til at afspejle problemerne i nationsopbyggelsen, mens eliten i Estland og Tjekkiet forhindrede problemerne i at trænge sig på den politiske dagsorden og fastholdt et konsensus om europæiseringen som en nødvendighed. Dermed bliver Tjekkiet og Estland også tydelige eksempler på den kritik, som Grabel (2000) har rejst over for det elitedrevne neoliberale reformprojekt. Det betyder ikke, at Letland og Slovakiet er mere demokratiske, men udviklingen her har haft den konsekvens, at væsentlige politiske emner som nationsopbyggelsesprocessen og sociale værdier har været behandlet. Spørgsmål, som Tjekkiet og Estland først nu skal tage hul på.

I Estland har debatten især drejet sig om elitedemokratiet og den sociale marginalisering i kølvandet på de økonomiske reformer. Estiske samfundsforskere advarer om, at magten var blevet så fjern fra folket, at det er muligt at tale om to ”Estlande”. Et, der omfattede en selvcentreret politisk elite, der aldrig blev stillet til ansvar, og et, der består af den socioøkonomisk marginaliserede befolkning. Forskerne argumenterede for, at den ”tidlige kapitalismes individualisme nu måtte balanceres af et solidaritetsprincip” (Pettai, 2005: 33). En kritik, der ganske vist ikke blev accepteret af statsminister Mart Laar, men som har ført til undersøgelser af og en større bevågenhed om den sociale udvikling.

I Tjekkiet har skillelinjen i europæisk politik udviklet sig til at gå imellem Klaus’ parti, der ikke finder EU liberal nok, og en venstrefløj, inklusiv et ikke-reformeret kommunistisk parti, der ikke finder EU social nok. Dertil kommer, at selv om nationalitetsspørgsmålet tidligt blev elimineret fra den politiske diskussion i tjekkisk politik, har europæiseringsstrategien betydet, at Tjekkiet har tilsluttet sig alle internationale krav om mindretalsrettigheder samt søgt at leve op til EU’s standarder på området. Det har betydet, at spørgsmålet alligevel er dukket op, dels fordi det bøhmiske mindretal har stillet krav om national anerkendelse, dels fordi EU har anerkendt Roma’erne som en *national* mindretalsbefolkning, og ikke som en *immigrant*-befolkning, hvilket den tjekkiske regering betragter dem som (Tesser, 2003). En forskel, der er af væsentlig betydning for romaernes status og rettigheder i Tjekkiet. Grunden til, at EU’s krav om rettigheder til romaerne ikke har kunnet gøre nationalitetsspørgsmålet til en politisk skillelinje som det ungariske mindretal i Slovakiet, er, at romaerne i den tjekkiske befolkning er en økonomisk og socialt stigmatiseret gruppe, der ikke har nogen forsvarer i den politiske elite.

Optagelsesprocessen har dermed haft betydning for rammerne og grænserne for den politiske debat i nationsopbyggelsesprocessen. Men den grundlæggende asymmetri, hvor EU frem til 2002 fastholdt muligheden for at afvise medlemskab, hvis et land ikke kunne leve op til de fastsatte krav i Københavner-aftalen (Grabbe, 2001; Schimmelfennig og Sedelmeier, 2005), er ikke længere til stede. Måske derfor opfattes EU's indblanding nu, i højere grad end tidligere, som utidig indblanding i interne spørgsmål, hvilket ved de nationale valg har givet de partier vind i sejlene, der åbner op for en kritik af EU's politik (Bielasiak, 2004). Denne EU-kritiske udvikling kan også ses af, at de nye EU-medlemslande ved det seneste valg til EU-parlamentet sendte flere skeptikere til parlamentet, hvilket bidrog til at forme det mest skeptiske parlament, EU har haft. Formuleringen af "europæiseringen som en nødvendighed" forsinkede den demokratiske debat, og befolkningerne har måttet opleve store tilpasninger som følge af denne nødvendighed. I det lys er den voksende skepticisme måske ikke uventet, for debatten kan forsinkes, men ikke hindres.

Analysen af de fire postkommunistiske staters globaliseringsstrategier understreger således, at trods den ensretning, som de fleste lægger i fænomenet globalisering, er det vigtigt at have øje for de lokale og regionale vilkår for globaliseringen og at forske i den "lokalkolorit", som konkrete stater og regeringer giver globaliseringen.

Litteratur

- Armstrong, Harvey W. and Robert Read (1998). "Trade and Growth in Small States: The Impact of Global Trade Liberalisation", *The World Economy*, Vol. 21, No. 4, pp. 563-585.
- Balcerowicz, Leszek (1994). "Understanding Postcommunist Transitions", *Journal of Democracy*, Vol. 5, No. 4, pp. 75-89.
- Bennich-Björkman, Li (2005). "Political Culture, Collective Memory and the Baltic Democratic Polities After the 'Singing Revolution'", Paper presented at the NOPSA-conference, Iceland, 11-14.08.
- Bennich-Björkman, Li (2006). "Building post-communist states: political corruption and strategies of party formation in Estonia and Latvia", pp. 288-305 in Sven Eliaeson (ed.), *Building Democracy and Civil Society East of the Elbe (Essays in honour of Edmund Mokrzycki)*, London: Routledge.
- Bielasiak, Jack (2004). "Party Systems and EU Accession: Euroscepticism in East Europe", Paper prepared for the Conference on public opinion about EU in Post-Communist Eastern Europe, Indiana University, Bloomington, IN, 02-03.04.
- Brubaker, Roger (1996). *Nationalism Reframed. Nationhood and the national question in the New Europe*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bunce, Valerie (1995a). "Should Transitologists Be Grounded?", *Slavic Review*, Vol. 54, No. 1, pp. 111-127.
- Bunce, Valerie (1995b). "Paper Curtains and Paper Tigers", *Slavic Review*, from <http://ccat.sas.upenn.edu/slavrev/winter95/bunce.html>, 8 p.
- Cameron, David R. (2004). "The challenges of EU Accession for Post-Communist Europe" Chapter 2 in Grzegorz Ekiert and Jan Zielonka eds. *EU Membership and the Consolidation of Democracy in East Central Europe*.
- Crawford, Beverly and Arend Lijphart (1995). "Explaining Political and Economic Change in Post-Communist Eastern Europe. Old Legacies, New Institutions, Hegemonic

- Norms, and International Pressure”, *Comparative Political Studies*, Vol. 28, No. 2, pp. 171-199.
- Fawn, Richard (2004). “Understanding politics: the Czech Republic”, *DEMSTAR Research Report. No. 20*.
- Fidrmuc, Jan (2003). “Economic reform, democracy and growth during post-communist transition”, *European Journal of Political Economy*, Vol. 19, No. 3, pp. 583-604.
- Fish, M. Steven (1998). “The Determinants of Economic Reform in the Post-Communist World”, *East European Politics and Societies*, Vol. 12, No.1, pp. 31-78.
- Frye, Timothy (2002). “The Perils of Polarization: Economic Performance in the Postcommunist World”, *World Politics*, Vol. 54, pp. 308-337.
- Grabbe, Heather (2001). “How does Europeanization affect CEE governance? Conditionality, Diffusion and Diversity”, *Journal of European Public Policy*, Vol. 8, No. 6, pp. 1013-1031.
- Gabel, Ilene (2000). “The political economy of ‘policy credibility’: the new-classical macroeconomic and the remaking of emerging economies”, *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 24, No. 1, pp. 1-19.
- Gwartney, James and Robert Lawson (2005). *Economic Freedom of the World: 2005 Annual Report*, Vancouver: The Fraser Institute. Data retrieved from www.freetheworld.com
- Havrylyshyn, Oleh and John Odling-Smee (2000). “Political Economy of Stalled Reforms”, *Finance & Development*, Vol. 37, No. 3, pp. 7-10.
- Hellman, Joel S. (1998). “Winners Take All: The Politics of Partial Reform in Postcommunist Transitions”, *World Politics*, Vol. 50, No. 2, pp. 203-234.
- Hiden, John and Patric Salmon (1991). *The Baltic Nations and Europe. Estonia, Latvia and Lithuania in the Twentieth Century*, London: Longman.
- Hix, Simon (2005). *The Political System of the European Union*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Johannsen, Lars og Sebastian Stålfors (2005). *Från Sovjetunionen till Europeiske unionen: De Baltiske ländernes framgångssaga*, Kalmar: BBS.
- Karl, Terry Lynn and Philippe C. Schmitter (1995). “From an Iron Curtain to a Paper Curtain: Grounding Transitologists or Students of Postcommunism?”, *Slavic Review*, from <http://ccat.sas.upenn.edu/slavrev/winter95/lynn.html>.
- Kaufmann, Daniel, Aart Kraay and Massimo Mastruzzi (2005). “Governance Matters IV: Governance Indicators for 1996-2004”, *World Bank Policy Research Working Paper Series No. 3630*, Washington, DC: The World Bank, retrieved from <http://www.worldbank.org/wbi/governance/pubs/govmatters4.html>.
- Kuzio, Taras (2001). “Transition in Post-Communist States: Triple or Quadruple?”, *Politics*, Vol. 21, No. 3, pp. 168-177.
- Landman, Todd (2000). *Issues and Methods in Comparative Politics. An Introduction*, London: Routledge.
- Lauristin, Marju and Peeter Vihalemm (1997). “Recent Historical Developments in Estonia: Three Stages of Transition (1987-1997)”, pp. 73-126 in Lauristin Marju and Peeter Vihalemm with Karl Erik Rosengren and Lennart Weibull (eds.), *Return to the Western World: Cultural and Political Perspectives of the Estonian Post-Communist Transition*, Tartu: Tartu University Press.
- Lijphart, Arend (1971). “Comparative Politics and the Comparative Method”, *The American Political Science Review*, Vol. 65, pp. 682-693.
- Lijphart, Arend (1975). “The Comparable-Cases Strategy in Comparative Research”, *Comparative Political Studies*, Vol. 8, No. 2, pp. 158-177.
- Mahoney, James (2004). “Comparative-Historical Methodology”, *Annual Review of Sociology*, Vol. 30, pp. 81-101.
- Mason, David S. (1992). *Revolution in East-Central Europe. The Rise and Fall of Communism and the Cold War*, Boulder, CO: Westview Press.

- Merlevede, Bruno (2003). "Reform reversals and output growth in transition economies", *Economics of Transition*, Vol. 11, No. 4, pp. 649-669.
- Mudde, Cas (2004). "EU Accession and a New Populist Center-Periphery Cleavage in Central and Eastern Europe", *Working Paper, no. 62*, Center for European Studies Central and Eastern Europe.
- Nørgaard, Ole (2000). *Economic Institutions and Democratic Reform: A Comparative Analysis of Post-Communist Countries*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Nørgaard, Ole with Dan Hindsgaul, Lars Johannsen and Helle Willumsen (1996). *The Baltic States after Independence*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Nørgaard, Ole and Lars Johannsen with Mette Skak and Rene H. Sørensen (1999). *The Baltic States after Independence*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Offe, Claus and Pierre Adler (1991). "Capitalism by democratic design? Democratic theory facing the triple transition in East Central Europe", *Social Research*, Vol. 58, No. 4, pp. 865-892.
- Paldam, Martin (2002). *Udviklingen i Rusland, Polen og Baltikum: Lys forude efter ændringen af det økonomiske system*, Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Pettai, Vello (2005). "Understanding Politics in Estonia: The limits of tutelary transition", *DEMSTAR Research Report, No. 25*.
- Pridham, Geoffrey (2001). "EU Accession and Domestic Politics: Policy Consensus and Interactive Dynamics in Central and Eastern Europe", *European Politics and Society*, Vol. 1, No. 1, pp. 49-74.
- Pridham, Geoffrey (2002a). "EU Enlargement and Consolidating Democracy in Post-communist States – Formality and Reality", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, No. 3, pp. 953-973.
- Pridham, Geoffrey (2002b). "The European Union's Democratic Conditionality and Domestic Politics in Slovakia: The Meciar and Dzurinda Governments compared", *Europe-Asia Studies*, Vol. 54, No. 2, pp. 203-227.
- Przeworski, Adam (1991). *Democracy and the market*, New York: Cambridge University Press.
- Sadurski, Wojciech (2004). "Accession's Democracy Dividend: The Impact of the EU Enlargement upon Democracy in the New Member states of Central and Eastern Europe", *European Law Journal*, Vol. 10, No. 4, pp. 371-401.
- Schimmelfennig, Frank and Ulrich Sedelmeier (eds.) (2005). *The Europeanization of Central and Eastern Europe*, Ithaca: Cornell University Press.
- Schmitter, Philippe C. with Terry Lynn Karl (1994). "The Conceptual Travels of Transitologists and Consolidologists: How Far to the East Should They Attempt to Go?", *Slavic Review*, Vol. 53, No. 1, pp. 173-185.
- Smith-Sivertsen, Hermann (2004). "Latvia", pp. 95-131 in Sten Berglund, Joakim Ekman and Frank H. Aarebrot (eds.), *The Handbook of Political Change in Eastern Europe* (2nd ed.), Cheltenham: Edward Elgar.
- Tesser, Lynn M. (2003). "The geopolitics of tolerance: Minority rights under EU expansion in East-Central Europe", *East European Politics and Societies*, Vol. 17, No. 3, pp. 483-532.
- UNCTAD, diverse lande (2004). *FDI in brief: x country*, <http://www.unctad.org/sections/Vachudova>
- Vachudova, Milada Anna (2005). *Europe Undivided. Democracy, Leverage & Integration after Communism*. Oxford: Oxford University Press.
- Verdensbanken (2006). Det inter-aktive datamodul findes på: <http://www.worldbank.org/wbi/governance/govdata/index.html>
- Williamson, John (1993). "Democracy and the 'Washington Consensus'", *World Development*, Vol. 21, No. 8, pp. 1329-1337.
- Åslund, Anders, Peter Boone and Simon Johnson (2001). "Escaping the Under-Reform Trap", *IMF Staff Papers*, Vol. 48, Special Issue, pp. 88-108.